

PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY INSTITUCIONALIZACE V PROCESU APLIKACE PRÁVA

KARIN BRZOBOHATÁ

Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Česká republika

Abstrakt v rodném jazyce

Autorka se v článku věnuje teoretické analýze fungování institucí v procesu aplikace práva. Přeměna českého právního řádu v devadesátých letech dvacátého století přinesla nové podoby práce institucí v procesu aplikace práva. Instituční práci v „tradiční“ podobě doplnily například proces mediace a probace. Autorka uvádí náměty pro psychologická zkoumání obou podob instituční práce v procesu aplikace práva: „tradiční“ i nové. Pozornost je rovněž věnována „ekonomice“ instituční práce. Autorka předpokládá, že využití výsledků zkoumání instituční práce může mít vliv na formování pozitivních postojů k právu.

Klíčová slova v rodném jazyce

Institute, proces aplikace práva, racionalita.

Abstract

In her article the author focuses on theoretical analysis of how institutions function in the process of law application. The transformation of the Czech legal system that took place during the 1990's meant new methods of work of institutions in the process of law application. The „traditional“ institutional work was extended for example by the procedures of mediation and probation. The author mentions her recommendations for psychological research of both forms of institutional work in the process of law application: i.e. both „traditional“ and new. Some attention is also paid to „economy“ of institutional work. The author assumes that the use of institutional work research results can affect forming positive attitudes to law.

Key words

Institution, process of law application, rationality.

1. INSTITUCE JAKO PRAKTICKÝ PROSTŘEDEK PRÁVNÍ POLITIKY

„Racionalita“ je obecně předpokládaným pojmovým znakem lidského jednání, které má být účelné.¹ Toto tvrzení platí nejen pro jednání jednotlivce, ale přeneseně platí i pro organizované celky, někdy zjednodušeně nazývané „institute“.² Pokud máme hovořit o

¹ K definici pojmu racionalita uvádí autor Nikolaj Demjančuk: „V běžném užívání je pojem racionality spojován nebo dokonce ztotožňován s efektivitou, optimálností, účelností aktivit člověka.“ In.: Demjančuk, N.: Kulturní tradice a vědecká racionalita. In.: Demjančuk, N., Fajkus, B.: Kultura a vědecká racionalita. 1. vydání. Dobrá Voda u Pelhřimova: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. Fakulta humanitních studií ZČU v Plzni, katedra filosofie, 2002, s. 9

² Například Roger Scruton k pojmu institute uvádí: „Institute projevují svoji existenci intencionálně zaměřenými činy svých členů; institute také formují a ovládají záměry těchto členů, zčásti tím, že ovlivňují představy, na základě kterých pak oni jednají.“ In.: Scruton, R.: Slovník politického myšlení. Z anglického originálu A Dictionary of Political Thought vydaného nakladatelstvím Pan Books ve spolupráci s The Macmillan Press 1983 přeložil Petr Pithart. 1. vydání (v ČSFR). Brno: Atlantis ve spolupráci s nakladatelstvím ECL, 1990, s. 43. Pro potřeby našeho textu si budeme úzce definovat institute jako „formálně určená místa vzniku individuálních právních aktů.“ V souladu s doktrinárními názory Viktora Knappa se při používání složeného pojmu „aplikace

„racionalitě jednání institucí“, můžeme si ji nejjednodušším způsobem definovat jako míru souladu mezi praxí instituce a účelem instituce.³ Akty jednání, které se uskutečňují „na půdě“ institucí, lze z pohledu institučního záměru klasifikovat tak, že některé jsou v porovnání s původním záměrem základní, některé jsou podpůrné nebo okrajové. Některá jednání „uvnitř instituce“ jsou v souladu s původním záměrem, některá ho nepodporují. Co je z našeho pohledu podstatné: míra zmíněné „racionality“ v procesu aplikace práva může rozhodnout o efektivnosti konkrétní právní úpravy.⁴

Instituce bývají složité útvary, uvnitř kterých se postupně vytváří „obecná tendence k jednání“ (platí to jak pro jednotlivé instituce, tak i pro celé skupiny institucí). Jak uvádí publikace autorů Evy Bedrnové a Ivana Nového: „*Hluběji než na úrovni její jevové stránky leží v jádru kultury neviditelný, ale identifikovatelný systém řízení a sebeřízení, který umožňuje společný život jednotlivcům.*“⁵ Odpovídající teoretická analýza „psychologie běžného rozhodování“ v institucích, které aplikují právo, může posloužit jako základ budoucích právně politických opatření. To je ústředním tématem následujícího textu.

2. PRÁVNĚ POLITICKÉ ZÁMĚRY A INSTITUČNÍ REALITA

V odborné literatuře nalézáme četné argumenty pro zásadní změny v oblasti aplikace práva.⁶ Jak píše autor Jan Vyklický: „*Proměna stylu práce českých soudů je nutná právě tak, jak je nezbytné konečně opustit paralyzující tradice úřednického soudnictví druhé poloviny 19. století.*“⁷ Výkon instituční praxe úzce definovanou profesní skupinou je prostorem „exkluzivní instituce“.⁸ V tomto prostředí, ohraničeném od „mimoinstitučních“ subjektů, se formují specifické trendy instituční praxe. Některé trendy mohou být nežádoucí: objevují se zbytečně nákladná jednání, nadbytečná jednání, nebo dokonce jednání, která jsou v rozporu s účelem předmětné instituce.⁹ Instituce je prostorem, ve kterém se může skrývat zvláštní rozpor, o

práva“ budu soustředit především na soudnictví. In.: Knapp, V.: Teorie práva. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 187 an.

³ V tomto smyslu uvádí například níže uvedený nález Ústavního soudu: „*Ústavní soud je povolán toliko k hodnocení, zda soudy v dané věci podaný výklad není svévolný, zda nemá racionální základnu, resp. je na první pohled extrémní.*“ In.: Česká judikatura pod Reg. č.: 1/I/08. Ústavní soud, nález sp. zn. Pl. ÚS 85/06, 25. 9. 2008. In.: Česká judikatura (sbírka aktuálních rozhodnutí Ústavního soudu, Nejvyššího soudu, Nejvyššího správního soudu a dalších českých soudů). Vydavatel HAVLÍČEK BRAINTEAM ve spolupráci s EPRAVO.CZ, sešit č. I, ročník 1, 2008, s. 2/2

⁴ K problematice „efektivnosti práva“ blíže například In.: Knapp, V. a kolektiv. Tvorba práva a její současné problémy. 1. vydání. Praha: Linde a.s.. Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 1998, kapitola C, s. 49 an.

⁵ Bedrnová, E., Nový, I.: Psychologie a sociologie v řízení firmy. Cesty k efektivnímu využití lidského potenciálu podniku. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Prospektrum, 1994, oddíl I, s. 15

⁶ Například v článku autora Jana Vyklického: Vyklický, J.: Téma: otazníky reformy. Kam kráčí (kam zatím dokráčelo) české soudnictví, Soudce, číslo 9, celkově číslo 109, ročník X., 2008, s. 6

⁷ Vyklický, J.: Téma: Reforma justice. Týmy libují změnu nutnou pro zvládnutí objemu práce soudů. Soudce, číslo 10, celkově číslo 110, ročník X., 2008, s. 8

⁸ Autor František Šamalík hovoří o „exkluzivních“ institucích tam, kde členství „není pro každého“. Blíže In.: František Šamalík. Člověk a instituce. Antinomie moderní demokracie. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1967, s. 192

⁹ Jako příklad nám může posloužit údaj, který uvádí Jan Vyklický ve své stati o změnách v soudnictví: „...*(odhaduje se, že podíl méně kvalifikovaných úkonů dosahuje-jistě i podle stupně jurisdikce a druhu agendy, 10 až 50% činnosti dnešního soudce) na různě kvalifikovaný aparát soudů;...*“ In.: Vyklický, J.: Téma: reforma justice. Týmy slibují změnu nutnou pro zvládnutí objemu práce soudů. Soudce, ročník X., číslo 10, 2008. s. 9

kterém hovoří autor František Šamalík: „V organizační praxi se konflikt mezi normativním modelem a skutečností projevuje v uznání, že nestačí pouhé dodržení litery předpisu, že jednání je nutno zkoumat i z hlediska jeho účelnosti (kritériem účelnosti je cíl dané instituce jako celku, nikoliv cíl některé jeho části).“¹⁰ Výše uvedené vzbuzuje otázku: Kolik lidské kreativity je třeba uplatnit při vytváření individuálních právních aktů?¹¹ Domnívám se, že snaha o „nejlepší argumenty“ může v krajních případech vést k „předvádění profesionálního umění za každou cenu“. Jak uvádí autorka Drahomíra Houbová: „...kvaziargumentací mohou být i dnes módní odkazy na zahraniční (západní) judikaturu, ale i nevhodné odkazy do historie, nepodložené argumentování principy, vyššími hodnotami tam, kde postrádá jejich použití racionálnost a zůstává na úrovni pouhopouhé racionalizace.“¹² Argumentační praxi může podle mého názoru prospět postupné vytváření vědomí příslušnosti ke kvalitní instituci.¹

3. ZÁVĚREM

Transformace práva v České republice v devadesátých letech dvacátého století přinesla i nové podoby institučního života.¹⁴ V odborné literatuře se v této souvislosti hovoří o procesu „dejuridizace“?¹⁵ Adresáti práva se nově setkali s prostředím institucí, které se od stávajícího odlišují „vnitřní ekonomikou“.¹⁶ I s tím ohledem se domnívám, že před aplikujícími subjekty, (především před soudci), leží naléhavější problém, než se na první pohled jeví. Právě oni jsou totiž jedni z hlavních nositelů sdělení o kvalitě právní regulace. Jak se vyjádřila jedna z největších českých autorit teorie práva dvacátého století, Viktor Knapp: „Důležité...je to, že to od svého počátku bylo a je soudnictví, kterému právo (zákon) a právní kultura umožňují,

¹⁰ Šamalík, F. Člověk a instituce. Antinomie moderní demokracie. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1967, s. 127

¹¹ K tomu například autorka Drahomíra Houbová In.: Houbová, D.: Standardní a nadstandardní metody interpretace právního textu a rétorika v soudcovské argumentaci. In.: Gerloch, A., Maršálek, P.: Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi. Sborník příspěvků z vědeckého kolokvia kateder teorie práva právnických fakult České republiky (Milovy 19.-20.6. 2002). Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 116 an.

¹² Houbová, D.: Standardní a nadstandardní metody interpretace právního textu a rétorika v soudcovské argumentaci. In.: Gerloch, A., Maršálek, P.: Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi. Sborník příspěvků z vědeckého kolokvia kateder teorie práva právnických fakult České republiky (Milovy 19.-20.6. 2002). Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 119

¹ K této problematice například autor Milan Rymeš In.: Štikar, J., Rymeš, M., Riegel, K., Hoskovec, J.: Základy psychologie práce a organizace. 1. vydání. Praha: Karolinum, Nakladatelství univerzity Karlovy, 1998, s. 99 an.

¹⁴ Změnu přinesl například zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o Probační a mediační službě), jak vyplývá ze změn provedených zákonem č. 112/2006 Sb., č. 264/2006 Sb. a č. 343/2006 Sb. In.: Úplné znění. Číslo 679. Ostrava-Hrabůvka: Nakladatelství Sagit, a.s., 2008, s. 405-410

¹⁵ S termínem „dejuridizace“ pracuje autorka Alexandra Krsková. Tímto termínem má na mysli „přesun“ původně právní „agendy“ k jiným, než soudním institucím. In.: Krsková, A.: Dobrodružstvo evropské integrace a právní myšlenie, Právník, ročník 140, číslo 10, 2001, s. 1012

¹⁶ Hovořím-li zjednodušeně o „nové ekonomice“ institucí, mám tím na mysli novou podobu instituční praxe. Teoreticky se o tomto problému zmiňuje autor František Šamalík v kapitole Racionalizace institucí knihy Člověk a instituce. Zde autor upozorňuje na následující: „O. Lange rozlišuje dva druhy racionalizace jednání-racionálnost věcnou a racionálnost metodologickou.“...“Věcná racionálnost jednání je ... jiným vyjádřením účinnosti jednání. Metodologická racionálnost určuje, že jednání je racionální z hlediska daných znalostí...“. In.: Šamalík, F.: Člověk a instituce. Antinomie moderní demokracie. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1967, s. 39

*aby do práva vnášelo něco nového, že je to soudnictví, kterému,..., zákon dovoluje aby vidělo jeho vlastní nedokonalost, a aby ji aplikační činností odstraňovalo a tím samo působilo na právní kulturu.*¹⁷ „Rekonstrukce“ rozhodovací praxe musí být především proces, na kterém se budou aktivně podílet sami zúčastnění „aktéři“ (to znamená subjekty, aplikující právo). Jsem přesvědčena, že ve svém důsledku může tato změna příznivě ovlivnit formování postojů k právu.¹⁸

Literatura:

- Bedrnová, E., Nový, I.: Psychologie a sociologie v řízení firmy. Cesty k efektivnímu využití lidského potenciálu podniku. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Prospektrum, 1994. 411 stran, ISBN 80-7175-010-7
- Demjančuk, N., Fajkus, B.: Kultura a vědecká racionalita. 1. vydání. Dobrá Voda u Pelhřimova: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. Fakulta humanitních studií ZČU v Plzni, katedra filosofie, 2002. 140 stran, ISBN 80-86473-24-4
- Durozoi, G., Roussel, A.: Filozofický slovník. Z francouzského originálu „Dictionnaire de philosophie“ přeložili Jan Binder, Jan Janda, Zora Kidlesová, Hana Majerová, Anna Pokorná, Jan Sokol a Mario Stretti. Redakce českého vydání: Věra Hrubanová. 1. vydání. Praha: EWA Edition, 1994. Paris: Editions NATHAN, 1990, ISBN 2-09-180113-5. Praha: EWA Edition, 1994. 352 stran, ISBN 80-85764-07-5
- Knapp, V.: Teorie práva. Právnícké učebnice. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 1995. 247 stran, ISBN 80-7179-028-1 (C.H. Beck, Praha), ISBN 3-406-40177-5 (C.H.Beck, Můnchen)
- Knapp, V. a kolektiv. Tvorba práva a její současné problémy. 1. vydání. Praha: Linde a.s.. Právnícké a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 1998. 462 stran, ISBN: 80-7201-140-5
- Scruton, R.: Slovník politického myšlení. Z anglického originálu A Dictionary of Political Thought vydaného nakladatelstvím Pan Books ve spolupráci s The Macmillan Press 1983 přeložil Petr Pithart. 1. vydání (v ČSFR). Brno: Atlantis ve spolupráci s nakladatelstvím ECL, 1990. 183 stran. ISBN 80-7108-013-6
- Syřišťová, E. a kolektiv. Normalita osobnosti. 1. vydání. Praha: Avicenum-zdravotnické nakladatelství, n. p., 1972. 232 stran, Bez ISBN. Č. 08-021-72

¹⁷ Knapp, V.: Přínos středoevropského soudnictví k evropské právní kultuře, Právník, ročník 132, číslo 9, 1993, s. 734

¹⁸ K problematice postojů například In.: Večeřa, M., Urbanová, M.: Sociologie práva, 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006, s. 237 an.

- Šamalík, F.: Člověk a instituce. Antinomie moderní demokracie, 1. vydání. Praha: Svoboda, 1967. 354 stran, Bez ISBN. Č. 25-037-67
- Štikar, J., Rymeš, M., Riegel, K., Hoskovec, J.: Základy psychologie práce a organizace. 1. vydání. Praha: Karolinum. Nakladatelství univerzity Karlovy, 1998. 203 stran, ISBN 80-7184-091-2
- Večeřa, M., Urbanová, M.: Sociologie práva, 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006. 335 stran, ISBN 80-86898-72-5

Články:

- Demjančuk, N.: Kulturní tradice a vědecká racionalita, s. 8-22. In.: Demjančuk, N., Fajkus, B.: Kultura a vědecká racionalita. 1. vydání. Dobrá Voda u Pelhřimova: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. Fakulta humanitních studií ZČU v Plzni, katedra Filosofie, 2002. 140 stran, ISBN 80-86473-24-4
- Houbová, D.: Standardní a nadstandardní metody interpretace právního textu a rétorika v soudcovské argumentaci. Strany 111-119 In.: Gerloch, A., Maršálek, P.: Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi. Sborník příspěvků z vědeckého kolokvia kateder teorie práva právnických fakult České republiky (Milovy 19.-20.6. 2002). Praha: Eurolex Bohemia, 2003. 209 stran, ISBN 80-86432-12-2
- Knapp, V.: Přínos středoevropského soudnictví k evropské právní kultuře, Právník, ročník 132, číslo 9, 1993, strany 722-736
- Krsková, A.: Právna kultúra. Právny Obzor, ročník 69, číslo 1, 1986, strany 21-33
- Krsková, A.: Dobrodružstvo evrópskej integrácie a právne myslenie. Právník, ročník 140, číslo 10, 2001, strany 1004-1014
- Kühn, Z.: Základní modely soudcovské argumentace, Právník, ročník 140, číslo 4, 2001, strany 342-368
- Vyklický, J.: Téma: otazníky reformy. Kam kráčí (kam zatím dokráčelo) české soudnictví, Soudce. Číslo 9, celkově číslo 109, ročník X, 2008, strany 6-16. Vydala Soudcovská unie České republiky, ISSN 1211-5347
- Vyklický, J.: Téma: Reforma justice. Týmy libují změnu nutnou pro zvládnutí objemu práce soudů, Soudce, číslo 10, celkově číslo 110, ročník X, 2008, strany 8-14. Vydala Soudcovská unie České republiky. ISSN 1211-5347

Další zdroje:

- Česká judikatura (sbírka aktuálních rozhodnutí Ústavního soudu, Nejvyššího soudu, Nejvyššího správního soudu a dalších českých soudů). Vydavatel HAVLÍČEK BRAINTEAM ve spolupráci s EPRAVO.CZ. Sešit č. I, ročník 1, 2008
- Občanský soudní řád: zákon č. 99/1963 Sb. ze dne 4. prosince 1963, ve znění pozdějších předpisů. In.: Občanský soudní řád. Texty zákonů, č. 3, C.H. Beck. 300 stran. ISBN 80-7179-944-0
- Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o Probační a mediační službě), jak vyplývá ze změn provedených zákony č. 112/2006 Sb., č. 264/206 Sb. a č. 343/2006 Sb. In.: Úplné znění. Číslo 679. Ostrava-Hrabůvka: Nakladatelství Sagit, a.s., 2008, strany 405-410, ISBN 978-80-7208-691-7

Kontaktní údaje na autora – email:

Karin.Brzobohata@seznam.cz